

Eitler Ágnes

Krízishelyzetek és változó anyagi kultúra

Reinventing things: transgressing the rules of the material world in times of crisis [Mat02]

Beszámoló a 15. SIEF kongresszusról, 6

(Breaking the rules? Power, participation and transgression.

Helsinki, 2021. június 19–24.)

DOI: [10.54742/tabula.2021.2.06](https://doi.org/10.54742/tabula.2021.2.06)

1.

A SIEF Múzeumok és anyagi kultúra [Museums and Material Culture] témakörének panelje a különböző krízishelyzetek – pl. belpolitikai válság, világjárvány, társadalmi feszültségek generálta szituációk – következtében az anyagi kultúrában, tárgyi környezetben bekövetkező törésekre koncentrált. A társadalmi-, gazdasági-, ökológiai-, politikai-, és spirituális értelemben vett megszakítottság kulcsfogalomnak számított a tanácskozás folyamán. Összhangban a SIEF kongresszusának alapvető kérdésfelvetésével a panel szervezői felhívásukban olyan folyamatokra irányították a figyelmet, amelyek során az emberek mindennapi „dolgaikhoz”, környezetükhöz fűződő kapcsolatuk szabályait áthágják, a normákkal szakítanak, vagy éppen újakat hoznak létre.

2.

A panel szervezői a déli félteke országaiból, egyetemeiről érkeztek: Tomás Erzuriz (Universidad Andrés Bello) és Ricardo Greene (Universidad de las Américas) Chiléből (Santiago), Juan Sanin (RMIT University), valamint Melisa Duque (Monash University) pedig Ausztráliából (Melbourne) vezették az online ülészatot. A szervezők, előadók tudományos háttérét – és így az elhangzó referátumok kontextusát is – alapvetően a város-, és designantropológia határozta meg (pl. Erzuriz–Greene 2020). Az esettanulmányok túlnyomó része városi színterekre fókuszált, ezen belül is jól elkülöníthető csoportot alkottak a dél-amerikai nagyvárosokról szóló előadások. Összesen hét megszólaló mutatta be kutatási eredményeit a rövid szünettel két részre tagolt panelben.

3.

Robert Willim (Lunds Universitet, Svédország) magát kutatóként és egyben művészként definiálva, a kultúraelemzés és a művészi alkotás metszetébe helyezte előadását (The shifting materialities of Mundania: How the connected home is reimagined during times of crisis). 1 Referátumának középpontjában azok, a pandémia időszakában keletkezett gyakorlatok álltak, amelyeket a digitális média minden eddiginél nagyobb térhódítása eredményezett az emberek mindennapi életében. Willim értelmezését egy, általa már előző publikációiban lefektetett elméleti keret: a „hétköznapiasodás” [mundania], a hétköznapiaság uralma segítségével mutatta be (lásd Willim 2020). A „hétköznapiasodás” fogalmával az előadó megragadhatónak érzi, ahogyan az új, megjelenésükkor szokatlan, különleges digitális technológiák a mindennapok rendjébe beépülnek: furcsának tűnő újításból észrevétlen rutinná, a hétköznapiak szerves alkotóelemévé válnak. A fogalomba Willim a jelenségben rejlő ambivalenciát is beleérti, miszerint a „hétköznapiasodás” során a technológia fenntartja a használók szemében az érthetlenség, kezelhetetlenség képzetét. Willim etnológusként amellettt érvelt, hogy a technológia

mindennapi használatából jól ismert minták a pandémia tapasztalatának kifejezésére is alkalmasak. Így például a *buffering* (a felhasználó egy online oldal elérésére várakozik) a pandémia időszakára oly jellemző, a még ismeretlen új intézkedésekre, hírekre, összeségében a jövőre való várakozással hozható összefüggésbe. Művészként az előadó a jelenség megformálhatóságának, ábrázolhatóságának kérdésével foglalkozott. Eredményeit Svédországban végzett megfigyeléseire alapozta.

4.

Louise Sträuli (Tallinn University) és Wojciech Kębłowski (Vrije Universiteit Brussel) előadó páros Brüsszelben végzett etnográfiai kutatásuk részleteibe engedtek betekintést (Fare evasion in urban public transport: breaking the rules, contesting the infrastructure and rethinking publicness). A projekt során a tömegközlekedésben jegy nélkül utazók, a bliccelők társadalmi viselkedési gyakorlatait vizsgálták. A résztvevő megfigyelésen, kvalitatív interjúkon, illetve a közösségi média interakcióinak elemzésén alapuló vizsgálat egyaránt foglalkozott a normaadó rendszerek, így a hatóságok perspektívájával, valamint a szabályokat áthágók egyéni motivációival. A városi tömegközlekedés különböző jegykategóriái és árai, illetve az ellenőrzés sokszor prekoncepciókra épülő gyakorlata egyenlőtlenségeket tesz láthatóvá egy olyan közegben, ami egyébként az egyenlőség idealizált nyilvános tereként jelenik meg (vö. Kębłowski 2019). A bliccelők nézőpontjából cselekedeteik racionálisnak tűnnek: az egyenlőségen alapuló nyilvánosságért való küzdelem eszközei. Az előadók mindezek tükrében azt hangsúlyozták, hogy a bliccelés gyakorlata átalakítja a tömegközlekedés tereit, tárgyi környezetét (pl. ellenőrző kapuk beépítése révén, melyek a szabályok anyagiassá formájának tekinthetők), illetve közös tudásfelhalmozáshoz, ismeretátadáshoz és interakcióhoz vezet a szabályszegők között.

5.

A következő előadás három mexikói kutató közös munkájaként szerepelt a panel programjában: Bruno Cruz, Julieta Villazón, Martha Gonzalez a Universidad Motolinia del Pedregal (Mexikóváros) képviselőjében kérdőíves kutatáson és fókuszcsoporos interjúkon alapuló vizsgálatukat mutatták be. Munkájukkal Mexikóváros lakóinak belső térhasználati szokásainak változását kívánták feltérképezni a világjárvány idején (Strategies for adapting living space to Mexico City's confinement: functional and emotional aspects). Az előadók a városi építészet- és design tudományterületéről érkezve az otthoni térhasználat és a krízishelyzet összefüggéseire igyekeztek rávilágítani referátumukban (megközelítésmódjukról lásd Cruz 2015). Érdeklődésük elsősorban a lakások belső tereinek funkcióváltására koncentrált, különös tekintettel a meghozott döntésekre (pl. az otthoni munkavégzés színhelyének kiválasztása) mögött álló motivációkra. Legfontosabb eredményeik közé tartozik, hogy a térhasználat miérettjeire a funkcionalitás biztosította előnyök csak részben adnak választ, hiszen az egyes döntések teljeskörűen csakis az érzelmi indíttatás figyelembevételével értékelhetők (pl. a társaság utáni vágy, egyedüllétől való félelem). Továbbá felhívták a figyelmet arra, hogy a bezártság időszaka nemcsak azt eredményezte, hogy az emberek az új igényeknek, kihívásoknak megfelelően alakították át otthonukat, hanem hogy az otthon töltött idő és az új körülmények is hatással voltak az emberi viselkedésre: átformáltak bizonyos szokásokat és tagították az egyéni alkalmazkodóképesség határait.

6.

A panel egyik szervezőjeként Melisa Duque (Monash University) a tárgyhasználat és tervezés, használók és tervezők viszonyát helyezte előadásának középpontjába, elsősorban recens kolumbiai társadalmi mozgalmak példáján keresztül (Reuse:

prototyping futures otherwise). A designetnológia tudományterületről érkező Duque PhD kutatásához egy second hand üzletben végzett terepmunkát Melbourneben (Duque 2015). Ennek tanulságaira építve mutatta be előadásának értelmezési kereteit, melyek az újra-felhasználás, újrahaznosítás (reuse) jelenségére épültek. Az újra-felhasználás ezek szerint egy olyan, folyamatos és nyitott újratervezési folyamat, amely a használót újra és újra az adott tárgy, tárgyi környezet (újra)tervezőjévé teszi. Ezáltal egy ellennarratívát kínál a mindennapokban, hiszen az újrahasználat szimbolikus tartalmak, állásfoglalások is kinyilváníthatók. Az újra-felhasználással a „mindennapi tervezők” átlélik az anyag és az eredeti tervező által felállított kereteket, értelmezési lehetőségeket. Duque előadásának zárásaként a kolumbiai recens társadalmi mozgalmak és a 2021-es, a pandémia időszakában kitört tüntetéshullám eseményeit, a nyilvánosság tereiben álló szobrok ledöntésének és átalakításának gyakorlatát elemezte. Vizsgálatához forrásként a közösségi média oldalakon közzétett videókat, bejegyzéseket használta.

7.

Carolina Noury (UERJ, Rio de Janeiro) az argentin fővárosból a 2000-es években elinduló „cartonera” mozgalom világába engedett betekintést etnográfiai terepmunkájára alapozva (The resistance design of the cartonera publishers: subverting the devices of the publishing market to remain in turbulent times). A 2001-es gazdasági és társadalmi válság légkörében Buenos Airesben létrejött egy csoport, amely a liberális kapitalizmus kritikájaként és mintegy alternatív termelési rendszerként közös munkával a város utcáin a szemébe helyezett tárgyakból, anyagokból könyvborítókat készített, és könyvkiadóként kezdett el működni. Noury – miután a mozgalom átlépte az államhatárokat – a brazíliai São Paulóban végzett egy „cartonera” kiadónál terepmunkát. A kutatót elsősorban az anyagi környezet tervezésének és kivitelezésének a neoliberais kapitalista termelés útjait elkerülő, szabályait figyelmen kívül hagyó technikai érdekelték, melyek a társadalmi felelősségvállalás és a recens társadalmi kihívásoknak való megfelelés kettősségében fogalmazódnak meg a kiadói csoport tevékenységében (Noury 2020).

8.

A panel szervezői közül Tomás Errazuriz és Ricardo Greene közös előadással készültek: referátumuk egy két hónapig tartó, krízisidőszakban végzett közös város-etnográfiai terepmunka tapasztalatait összegezte (The rebellion of things). Errazuriz és Greene a 2019-es chilei társadalmi válságra és tüntetéssorozatra adott rálátást az utcákon megjelenő és szerepet kapó tárgyak vizsgálatán keresztül. Az előadók mellett érveltek, hogy mivel tüntetéssorozat mint krízishelyzet a meglévő szabályrendszer, normák felbomlásával járt, és a bizonytalanság tapasztalata révén új tárgyi környezet megszületésének szükségszerűségét hordozta. Miközben chilei társadalomban a szélsőséges különbségekből adódó feszültségek a krízishelyzetben láthatóvá váltak, az állam által pontosan meghatározott társadalmi pozíciók és az ebből adódó viselkedési normák keretei széttörttek. Az utcákon megjelenő új tárgyi világ annak tükörképe, hogy az emberek hogyan képzelték el önmagukat a szabályrendszerből kilépve egy új normalitás rendszerében. Tárgyi világuk is szakított az addigi működési mechanizmusokkal és új formát, új szerepet kapott az engedetlenség gyakorlatain keresztül. Az utcákon az otthon tárgyai jelentek meg (pl. konyhai felszerelések védőruhaként, kvázi páncélzatként), vagy a nyilvános terek tárgyi környezetét alakították át a tüntetések résztvevői pillanatnyi céljaiknak megfelelően (szobrok átalakítása, közlekedési táblák elmozdítása és utcai barikádba építése stb.). Az előadók az értelmezéshez saját émiikus tapasztalatikat is felhasználták: az évtizedenként megismétlődő politikai-társadalmi-gazdasági krízishelyzetek miatt a chilei nagyvárosi társadalom számára megszokott, hogy

időről-időre (tárgyi) környezetüket is átformálják. Az átalakítás, az új dolgok létrehozása mindennapi gyakorlataik részét képezi.

9. Az utolsó előadó egy európai nagyvárost, Londont választotta kutatása színhelyéül (Resisting obsolescence: alternative infrastructures in the digital age). Andrea Lathrop (University College London) a polaroid fotóeljárás mai használatát vizsgálta etnográfiai terepmunka és online kutatás segítségével. Módszertanát az előadó a több színterű etnográfiként (multi-sited ethnography) határozta meg, mellyel a polaroid fényképezéshez ragaszkodók közti kapcsolatrendszerrel kívánta feltérképezni, illetve a technikák és ismeretek körforgását, átadását tudta nyomon követni. A polaroid fényképezés világát Lathrop egy olyan alternatív társadalmi és tárgyi infrastruktúraként mutatta be, amellyel a polaroid eljárást fenntartók a digitális fényképezés egyeduralmával dacolnak, és ezáltal az elavultság-fogalom használatának jogosultságát kérdőjelezi meg. Lathrop legfontosabb következtetése, hogy valójában nem létezik digitális-korszak, mely kizárólagos szabály- és normarendszert ír elő adott tevékenység (lásd a fényképezés) számára, inkább egymást keresztező, egymásba fonódó eljárások, technológiákkal számolhatunk, melyek egy hibrid világot hoznak létre (bővebben lásd Lathrop 2021).

10. A referátumokat követően a panel résztvevői közös pontokat, érintkezési felületet kerestek az egyes előadások módszertani keretei, az általuk felvetett problémák és a kutatók eredményei, legfontosabb megállapításai között. A változatos témájú előadásokat leginkább összetartó gondolat az volt, hogy az anyagi világ újragondolását, újraalkotását nem lehet statikus pillanatokban ábrázolni, sokkal inkább a mozgás, átrendeződés, a krízis időszakai tűnnek erre alkalmasnak. A krízishelyzetben megtörténik a magán- és a nyilvános terek tárgyi világának érintkezése, a két materiális univerzum átjárhatóvá válik pl. otthoni munkavégzés során az otthon terében megjelenő nyilvánosság, illetve a politikai krízis pillanatában az otthon használati tárgyainak megjelenése az utcákon egyaránt a határátlépés példaként értelmezhetőek. Az emberek anyagi kultúrához fűződő viszonyában a kontrollált pillanatokban is változások következhetnek be, ám a krízishelyzet az, ami a folyamatokat láthatóvá, így elemezhetővé és értelmezhetővé teszi.

JEGYZETEK

1 Willim tudományos és művészeti tevékenységéről bővebben lásd Willim 2021.

IRODALOM

CRUZ PETIT, BRUNO

2015 Old and New Spaces: Adherence and Resistance to Change in the Public Rooms of Mexican Urban Homes. *Home Culture. The Journal of Architecture, Design and Domestic Space* 12(3):311–327. <https://doi.org/10.1080/17406315.2015.1084759>

DUQUE, MELISA

2015 Grave to Cradle Design: Creative Practices of revalorization in suburban opportunity shops. *In Unmaking Waste 2015 Conference Proceedings*. Thornton, Katharine, ed. 646–656. Adelaide, SA, Australia: Zero Waste SA Research Centre for Sustainable Design and Behaviour – School of Art, Architecture and Design, University of South Australia.

ERRÁZURIZ, TOMÁS – GREENE, RICARDO

2020 The Bright Side of Coronavirus: Reinventing home during quarantine. *entanglements* 3(2):49–59.

KĘBŁOWSKI, WOJCIECH

2019 Why (not) abolish fares? Exploring the Global Geography of Fare-Free Public Transport. *Transportation* 47(6):2807–2835. <https://doi.org/10.1007/s11116-019-09986-6>

LATHROP, ANDREA

2021 Picturing the Unseen Polaroid Practice and the Re-enchantment of the Western World. *In* *Mattering the Invisible. Technologies: Bodies, and the Realm of the Spectral*. Espírito Santo, Diana – Hunter, Jack szerk. 153–175. New York – Oxford: Berghahn.

NOURY, CAROLINA

2020 The participation of cartonera publishers in Brazil: The micro case study of the Collective Dulcinéia Catadora. *PDC '20* (2):15–20. <https://doi.org/10.1145/3384772.3385134>

WILLIM, ROBERT

2020 *Mundania: Obscured by Everyday Life*. <https://mundania.se/> (utolsó letöltés: 2021. 07. 29.)

2021 *Robert Willim: Art & Cultural Analysis*. <https://robertwillim.com/> (utolsó letöltés: 2021. 07. 29.)